

ATRASK LITERATŪRA

Eglė Nachajienė
Jolita Mickienė

Sutartiniai ženklai

- Pamokos tiriamasis klausimas
- Diskusija
- Darbas grupėmis
- Darbas poromis
- Teksto suvokimo klausimai
- Sąvokos

- Literatūros teorijos sąvokos ir mokymosi strategijos
- Papildomas tekstas
- Užduotys ir įsivertinimas
- Informacijos paieškos užduotis
- Kūrybinė užduotis, atliekama individualiai arba su draugais

- Skaitau
- Kalbu ir klausausi
- Rašau

- Skyriaus įsivertinimas

- Pasitikrinkite!

- Temos apibendrinimas ir įsivertinimas

2 DALIS

7

TURINYS

Atraskite savo knygą	6
Kaip skaityti pasirinktą knygą	7
Kaip rašyti rašinį	8
Skaitymo etapai	11

III. LAISVĖS GYNIMAS	12
APIE LAISVĘ (įvadinė pamoka)	14

I SKYRIUS	
KODĖL GINAMA ASMENS, TAUTOS, TĖVYNĖS LAISVĖ?	18
Kokie įvykiai skatino laisvės idėjas?	18
1. GINTI SAVO ŠALĮ. Lietuvių liaudies sutartinė. <i>Ko tujei, kunigėli, sudaičio</i>	20
2. NEGRĮŽO BROLELIS IŠ KARO. Lietuvių liaudies daina. <i>Oi, lekia lekia gulbių pulkelis</i>	23
3. APGINTI LAISVĘ. Lietuvių liaudies daina. <i>Užgyd gaidė pusie naktys</i>	26
4. PILIEČIO PAREIGA. Mykolas Pranciškus Karpavičius. <i>Piliečio pamokslinė kalba</i>	29
5–6. LAISVĖS KOVŲ LIUDIJIMAI. Julijus Slovackis. <i>Lietuvių legiono giesmė</i>	33
Andrius Vištelis-Višteliauskas. <i>Maršas Lietuvos</i>	
7. I SKYRIAUS ATRADIMAI	40

II SKYRIUS	
KUR SLYPI TAUTOS STIPRYBĖ?	42
Kokie įvykiai skatino priešintis?	42
1–2. APIE DVASIOS DIDYBĘ. Bronius Krivickas. <i>Apie laisvės kovą ir didvyriškumą</i>	44
Lietuvių liaudies daina. <i>Palinko liepa šalia kelio</i>	
3. IŠLAISVINANTYS ŽODŽIAI. Bernardas Brazdžionis. <i>Šaukiu aš tautą</i>	52
4. ATGIMIMO RYTAS. Kęstutis Genys. <i>Pabudome ir kelkimės</i> . Henrikas Nagys. <i>Vilniaus baladė</i>	54
5. II SKYRIAUS ATRADIMAI	58
Kaip kurti pasakojimą?	60

III TEMOS APIBENDRINIMAS	62
---------------------------------	-----------

IV. KELIONĖS ATVERIA AKIRAČIUS	4
APIE KELIONĘ (įvadinė pamoka)	6

I SKYRIUS	
KOKIA GALI BŪTI GYVENIMO KELIONĖ?	70
Lietuviai pasaulyje	70
1. MINTIES KELIONĖ. Bernardas Brazdžionis. <i>Per pasaulį keliauja žmogus</i>	72
2. PAKELIUI NAMO. Aldona Ruseckaitė. <i>Bernardo Brazdžionio archyvas grįžo į Lietuvą</i>	75
3. KELIONĖS BAGAŽAS. Jonas Mekas. <i>Žmogus be vietos</i>	79
4. SAVO KELIU. Jonas Mekas. <i>Laiškai iš Niekur</i>	83
5. PER PRAEITĮ Į ATEITĮ. Julija Ciurupa. <i>Misija Sibiras: 14 nežinomybės dienų (dienoraštis)</i>	86
6. I SKYRIAUS ATRADIMAI	90

II SKYRIUS	
KAIP PAŽINTI SAVE IR PASAULĮ?	90
Kaip tekstuose perteikiama informacija?	90
1. KELIONĖ DYKUMA. Matas Šalčius. <i>Svečiuose pas 40 tautų</i>	94
2. PAŽINTIS SU KINIJA. Matas Šalčius. <i>Svečiuose pas 40 tautų</i>	97
3. SAULĖTOJE PORTUGALIJOJE. Pulgis Andriušis. <i>Kelionių užrašai</i>	100
4. NEPAŽIŠTAMOJI ŠIAURĖ. Kazys Boruta. <i>Šiaurės kelionės</i>	103
5. KELIONIŲ BURTAI. Jurga Ivanauskaitė. <i>Kelionių alchemija</i>	106
6. KELIONĖ Į SAVE. Jurga Ivanauskaitė. <i>Kelionių alchemija</i>	109
7. II SKYRIAUS ATRADIMAI	112

III SKYRIUS	
KĄ ATSKLEIDŽIA KELIONIŲ LITERATŪRA?	114
Kaip atskleidžiama kūrinio idėja?	114
1–2. VIENUI VIENAS. Danielis Defo. <i>Robinzonas Kruzas</i>	116
3–4. NUOTYKIŲ SŪKURYJE. Žiulis Vernas. <i>Penkiolikos metų kapitonas</i>	121
5. III SKYRIAUS ATRADIMAI	128
Kaip rašyti recenziją ir anotaciją?	130

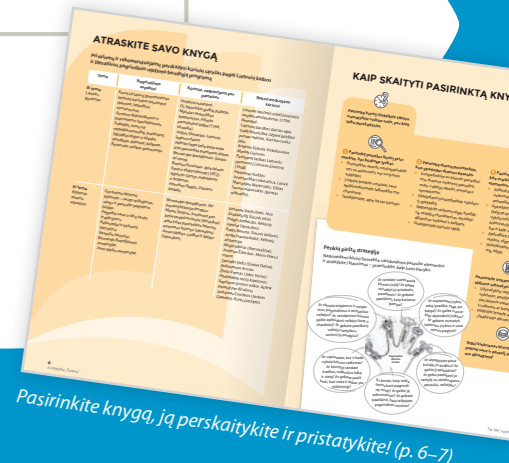
IV TEMOS APIBENDRINIMAS	132
Sąvokų žodynas	134

PRIEDAI	136
----------------	------------

III. LAISVĖS GYNIMAS

Skaitymo etapai (p. 11)

ĮVADINĖ PAMOKA

Skaitysite, aptarsite:	Aiškinsitės:	Mokysitės:	Planuosite, numatysite:
Ričardo Bacho apysakos „Džonatanas Livingstonas Žuvėdra“, Louesos Lauri apysakos „Siuntėjas“ ištraukas, Broniaus Krivicko miniatiūrą „Mes esame kalnai“, Tauro apygardos Žalgirio rinktinės ryšininkės Agotos Klimavičiūtės-Audrelės dienoraščio „Mano kovos kelias“, Vandos Zaborskaitės straipsnio „Apie kalbą, tautą, patriotizmą“, Džono Stiuarto Milo esė „Apie laisvę“ ištraukas.	• III temos tiriamąjį klausimą „Ką reiškia būti laisvam?“	• atpažinti teksto tipus, jų savybes ir paskirtį.	• kaip tikslingai rinkti medžiagą pasakojimui, paremtam asmenine, kultūrine patirtimi; • kaip pasirengti pristatyti savo požiūrį į laisvę.

I ir II SKYRIŲ PAMOKOS

Nagrinėsite, aptarsite:	Aiškinsitės:	Mokysitės:	Įsivertinsite:
<ul style="list-style-type: none"> • privalomus kūrinius: lietuvių liaudies sutartinę „Ko tujei, kunigėli, sudaičio“, lietuvių liaudies dainą „Oi, lekia lekia gulbių pulkelis“; Mykolo Pranciškaus Karpavičiaus „Piliečio pamokslinė kalba“; Julijaus Slovackio „Lietuvių legiono giesmė“; Broniaus Krivicko esė „Apie laisvės kovą ir didvyriškumą“; lietuvių liaudies dainą „Palinko liepa šalia kelio“; Bernardo Brazdžionio eilėraštį „Šaukiu aš tautą“; Kęstučio Genio eilėraštį „Pabudome ir kelkimės“; Henriko Nagio eilėraštį „Vilniaus baladė“; • rekomenduojamus kūrinius: lietuvių liaudies dainas „Užgyd gaidė pusie naktys“, „Kad Kasčiuška jojo“; Andriaus Vištelio eilėraštį „Maršas Lietuvos“; „Partizanų maldas“. 	<ul style="list-style-type: none"> • ką atskleidžia istorinis kontekstas; • kas yra neigiamasis palyginimas; • kas yra hiperbolė; • ką atspindi kūrinio leksika; • kokių yra įtikinimo būdų; • kuo skiriasi meninis ir publicistinis stiliai; • kaip rašytojas siekia sustiprinti įspūdį; • kuo ypatingos partizanų dainos; • kas būdinga visuomeninei lyrikai; • kaip atpažinti eilėraščio laiką. 	<ul style="list-style-type: none"> • atpažinti ir paaiškinti kūrinio istorinį kontekstą; • atpažinti ir tikslingai vartoti retorines figūras; • įtikinti, paveikti adresatą; • lyginti partizanų dainas ir senąsias lietuvių liaudies karines-istorines dainas; • lyginti eilėraštį ir dainuojamąją poeziją; • sieti rašytinį tekstą ir nuotraukų, vaizdo ar garso įrašų informaciją; • aptarti kūrinio vaizduojamąjį pasaulį, apibūdinti laiką; • argumentuotai reikšti požiūrį, pateikti tinkamų teksto pavyzdžių, sieti juos su asmenine patirtimi; • rašyti laišką draugui, samprotavimo pastraipą. 	<ul style="list-style-type: none"> • rezultatus ir pažangą pamokai pasibaigus; • rezultatus ir pažangą baigę skyrių.

APIBENDRINIMAS IR ĮSIVERTINIMAS

Pasikartosite:	Bendradarbiaudami atliksite:	Kursite:	Įsivertinsite:
• per III temos pamokas aptartas ir išsiaiškintas sąvokas.	• kūrybines užduotis.	• rašinį remdamiesi įvairiais argumentais; • pasakojimą remdamiesi asmenine, kultūrine patirtimi.	• per III temos pamokas pasiektą pažangą.

I SKYRIUS KODĖL GINAMA ASMENS, TAUTOS, TĖVYNĖS LAISVĖ?

Kokie įvykiai skatino laisvės idėjas?

Karikatūra, vaizduojanti 1772 m. Lenkijos-Lietuvos valstybės padalijimą.

1772 m. Abiejų Tautų Respublikos I padalijimas

Tadas Kosciuszka (1746–1817)

1793 m. Abiejų Tautų Respublikos II padalijimas

1794 m. Tado Kosciuškos sukilimas
Sukilėliai siekė, kad Rusija išvestų iš LDK savo kariuomenę ir būtų galima atkurti ATR su 1772 m. sienomis. Sukilimas buvo nuslopintas, paskutinis bandymas gelbėti ATR baigėsi nesėkme.

Tado Kosciuškos sukilimas atspindėjo liaudies kūryboje. To meto karinėse-istorinėse dainose apdainuojamas mūšis dėl Vilniaus, aukštinaamas Tadas Kosciuszka.

1794 m. Lietuvos tautinė aukščiausioji taryba (1794 m. sukilimo LDK vyriausybė) lietuvių kalba išleido Lietuvių tautos sukilimo aktą, Tado Kosciuškos atsišaukimą. Tai buvo pirmieji lietuviški spaudos leidiniai.

XVIII

1791 m. Gegužės trečiosios konstitucija
Priimta ATR konstitucija – pirmoji konstitucija Europoje, antroji (po JAV) pasaulyje.

1795 m. Abiejų Tautų Respublikos III padalijimas
Sankt Peterburge Rusija, Prūsija ir Austrija pasirašė ATR III padalijimo aktą. ATR išnyko iš Europos politinio žemėlapijo.

Janas Matejka (Jan Matejko). 1791 m. Gegužės trečiosios konstitucijos priėmimas

*Dėl Dievo meilės, gelbėkim tėvynę
Ir savo laisvę! Vienykimės, broliai!
Baudžiauninkai, miestiečiai ir bajorai,
Paduokime rankas vieni kitiems,
Nes laisvė – tai ne tik kiekvieno teisė,
Bet ir kiekvieno pareiga.
Piliečiai!
Mes kviečiam jus prie Rotušės, kur jūs
Galėsite įsirašyti į Vilniaus
Sukilėlių kariuomenę ir ginti
Tėvynę, laisvę ir tikyba savo.*

Justinas Marcinkevičius. Katedra

Vyskupas Motiejus Valančius (1801–1875)

1830–1831 m. sukilimas
Svarbiausias sukilimo tikslas – išsivaduoti iš Rusijos imperijos ir atkurti ATR. Numalšinusi sukilimą caro valdžia apribojo Katalikų bažnyčios veiklą, valdžios įstaigose įvedė rusų kalbą, uždarė Vilniaus universitetą. Buvusios LDK žemės pavadintos Vakarų gubernijomis, kad neliktų Lietuvos vardo.

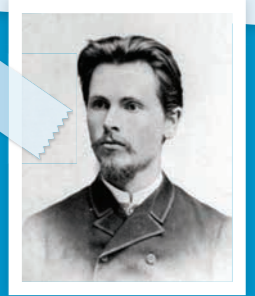
1867–1870 m. vyskupas Motiejus Valančius suorganizavo lietuviškos spaudos leidimą Rytprūsijoje (Ragaiinėje ir Tilžėje) ir slaptą spaudos gabenimą į Didžiąją Lietuvą. Jis ragino lietuvius neskaityti graždanka (rusiškais rašmenimis) parašytų knygų, steigti lietuviškas mokyklas.

Antras „Varpo“ numeris (1899)

*Tai skambink, „Varpe“! tegul gaudims tavo
Išilgai, skersai eina per Lietuvą!
Budink ir šauki gaudžiu balsu savo,
O tas šaukimas perniek tenezūva!
Kelkite, kelkite, kelkite, kelkite...*

Vincas Kudirka. Varpas

Vincas Kudirka (1858–1899)

1889–1905 m. leidžiamas ir platinamas laikraštis „Varpas“ (pradėjo leisti Vincas Kudirka)
Laikraštįje gaivinamas tautiškas, rašoma apie tautos praeitį, aptariama lietuvių padėtis, raginama kovoti su rusinimu ir caro valdžia, skatinama plėtoti švietimą, leisti knygas, rūpintis mokslus einančiais lietuviams, lietuviams įtikinėjami neemigruoti iš Lietuvos.

XIX

1863–1864 m. sukilimas
Sukilimas buvo numalšintas. Lietuvą paskelbta „nuo amžių rusų žeme“. Uždraustas lietuviškas raštas lotyniškoms raidėms ir lietuviškos mokyklos.

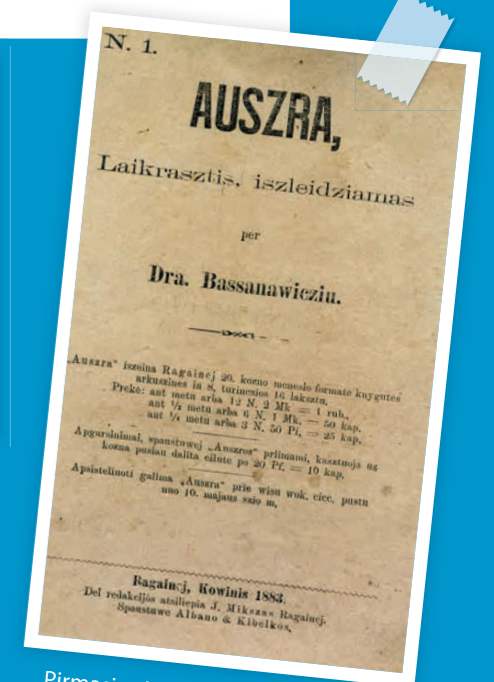
1883–1886 m. leidžiamas ir platinamas laikraštis „Aušra“ (pradėjo leisti Jonas Basanavičius)
Leidėjai domėjosi Lietuvos praeitimi, žadino meilę gimtajam kraštui, rūpintis lietuvių kalba, ragino lietuvius rūpintis savo ateitimi.

Maldaknygė „Senas aukso altorius“, išspausdinta graždanka (rusiškais rašmenimis)

Jonas Basanavičius (1851–1927)

Pirmasis „Aušros“ numeris (1883)

4. ATGIMIMO RYTAI

🔍 KLAUSIMAI

1. Šis eilėraštis parašytas 1987 m., dar iki Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. Kaip jame perteikiamos atgimstančios Lietuvos nuotaikos?
2. Kieno vardu kalba lyrinis subjektas? Koks jo kalbėjimo tonas?
3. Raskite eilėraštyje žodžius, kuriais apibūdinami lietuviai ir jų gyvenimas iki pabudimo.
4. Koks atradimas eilėraštyje išryškintamas? Kaip šis atradimas padeda įvertinti save? Atsakykite eilėraščio žodžiais.
5. Koks, pasak poeto, turi būti laisvas žmogus?
6. Kaip autorius siekia įtaigumo? Kokias kalbinės raiškos priemones vartoja? (Žr. p. 32, 47.)
7. Kaip manote, ar šiandien lietuviams reikia pabusti? Savo nuomonę pagrįskite.

Kęstutis Genys Pabudome ir kelkimės

Iš nevilties į nevilčių –
Per prarastąjį rojų –
Paniekinti, pažeminti
Išganymo ieškojome.

Iš nuodėmės į nuodėmę –
Į ją supanašėjome¹, –
Ir kai visai pajudome,
Kai likom tik šešėliai jos,

Į tėviškę sugrįžtame
Čiabuveliais pražuvėliais,
Namų neatpažįstame, –
Lietuviai – nelietuviai mes?!

Per skaistyklas, per pragarus,
Iš nežinios į nežinią,
Mes pagaliau atradome,
Kad Lietuvą – tai sąžinė.

Pabudome pabudome –
Pamatėme pamatėme –
Kad patys mes ją žudėme
Be sąžinės vienatinę.

Bedaliai savo žemėje
Mes patys save niekinom,
Mes patys save žeminom,
Mes pasidarėm niekieno!

Pabudome, o dvasioje
Dar pasilikom elgetos.
Kodėl mes laisvės prašome?
Argi laisvi taip elgiasi?

Ko verkiam ir dejuojame,
Ko slapstomės pakampėmis?
Aušra įsidienojusi –
Pabudome ir kelkimės!

1987

¹Į ją supanašėjome – su ja supanašėjome.

Devintojo dešimtmečio „Roko maršus per Lietuvą“ galima pagrįstai laikyti visuomenės ir kultūrinio gyvenimo laisvėjimo išraiška. <...> Sovietų valdžia visada bijojo ir nemėgo roko, nes jis asocijavosi su laisva mintimi, galimybė viešai reikšti savo požiūrį. Tad griežtai cenzūruojamas rokas buvo priverstas lindėti pogrindyje. Tikru akibrokštu sovietams tapo tai, kad susilpnėjus cenzūros gniaužtams rokas ėmėsi burti Lietuvos žmones, propaguoti lietuvių kultūrą. Neperžengdamas gorbačiovinės¹ perestroikos ribų, jis ėmė telkti ir sąmoninti lietuvių tautą, raginti laisvai mąstyti, būti vieningiems ir imtis atsakomybės.

Birutė Kuklytė

¹Gorbačiovinis – susijęs su Michailo Gorbačiovo valdymo laikotarpiu.

Koncertuoja roko grupė „Antis“ (Vilnius, 1987 m. liepos 6 d.)

Dainuojančios revoliucijos pradžioje, 1989 m. rugpjūčio 23 d., minint Molotovo–Ribentropo pakto – SSRS diktatoriaus Josifo Stalino ir Vokietijos diktatoriaus Adolfo Hitlerio nusikalstamo sandėrio prieš Baltijos valstybes – 50-metį, Lietuvos Sąjūdis kartu su Latvijos ir Estijos liaudies frontais suorganizavo solidarumo akciją „Baltijos kelias“. Joje dalyvavo apie 2 mln. Lietuvos, Latvijos ir Estijos gyventojų. Jie, vienu metu susikibdami rankomis, sudarė apie 650 km gyvą grandinę pagrindinėje Baltijos valstybių automagistralėje (Vilnius–Rygā–Tālinas).

Baltijos kelias: Ukmergės plentas ties Vilniumi (1989 m. rugpjūčio 23 d.)

1988 m. rugpjūčio 23 d. Vilniaus Vingio parke Sąjūdis suorganizavo protesto mitingą, skirtą Molotovo–Ribentropo paktui pasmerkti; susirinko apie 150–200 tūkst. dalyvių.

KLAUSIMAI

1. Koks Lietuvos istorinis įvykis įprasminamas šiame eilėraštyje?
2. Kaip eilėraštyje keičiasi paros laikas? Kokia jo perkeltinė prasmė?
3. Kuriuose posmuose kuriama dramatiška nuotaika (žr. 1 dalį, p. 64)? Kas juose vaizduojama? Kokiais tautosakiniais, istoriniais įvaizdžiais remiamasi (žr. p. ...)? Kokių kalbinės raiškos priemonių pasitelkiama?
4. Kurioje eilėraščio vietoje į adresatą kreipiamasi tiesiogiai? Pacituokite. Kokia idėja perteikiama šiuo kreipiniu?
5. Kokią žinią skelbti pasauliui skatinami lietuviai? Kaip?
6. Kodėl grėsmės akivaizdoje tauta raginama dainuoti? Atsakykite eilėraščio žodžiais.
7. Kokia eilėraščio pagrindinė mintis? Su kokia pavasario švente ji siejama? Kodėl?
8. Kaip manote, kodėl pasaulis turėtų žinoti apie mūsų šalį?

Henrikas Nagys Vilniaus baladė¹

Iš ciklo „Vilniaus pavasaris“

Prieš pat vidurnaktį –
geležiniai vilkai ėmė staugti...
Viršum kalno, pilies ir katedros
patekėjo raudonas mėnuo,
kaip kraujo puta. Iš naujo
pasigirdo kunigaikščių pulkų
šūkavimai, kanopų kapojimas, plieno
žvangėjimas...

Kovo Vienuoliktają,
prieš pat vidurnaktį,
merginų ir moterų rankos renka
gėles ir žolynus Vilniaus verbai.

Budapėšto ruduo² ir Prāhos pavasaris³,
ir Vilniaus vidurnakčio verbos...
Už Europos, už amžino miesto vartų
stovi tankai ir Azijos ordos⁴.

Nudažykime, seserys, broliai,
saulės, laukų ir kraujo spalva
visą gimtąją žemę. Nudažykime
dangų visą nuo Arktikos ligi

Antarktidos,

kad atsimintų per amžius visi,
kur yra Lietuva...

Vėrkiuose verkia Velykų vidurnakčio verbos
ir Vilniaus varpai...

Budapėšto ruduo ir Prāhos pavasaris,
ir Vilniaus vidurnakčio verbos,
ir tankų vikšrų išdraskytos
amžino miesto gatvės.

Ropoja
grasa⁵ ir plienas per pačią
Europos, Báltijos širdį...

O Lietuvą, vienplaukė, beginklė,
dainuoja, dainuoja, dainuoja...

Daina galingesnė už naktį.
Dainuokite, seserys, broliai.
Daina galingesnė už priespaudą.
Dainuokite, seserys, kaip volungės
seniausioje aisčių dainoj.
Daina galingesnė už mirtį...

Jau dienoja prisikėlimo
ir Vilniaus vidurnakčio verbų,
ir Dievo rūstybės diena.

¹ **Baladė** – poezijos žanras; nedidelis eiliuotas kūrinys, jungiantis epinio, lyrinio ir dramatinio vaizdavimo elementus: baladei būdingi istoriniai ar tautosakiniai motyvai, niūri ir paslaptinga nuotaika.

² **Budapėšto ruduo** – 1956 m. vengrų sukilimas prieš komunistinį režimą; sukilimą numalšino SSRS kariuomenė.

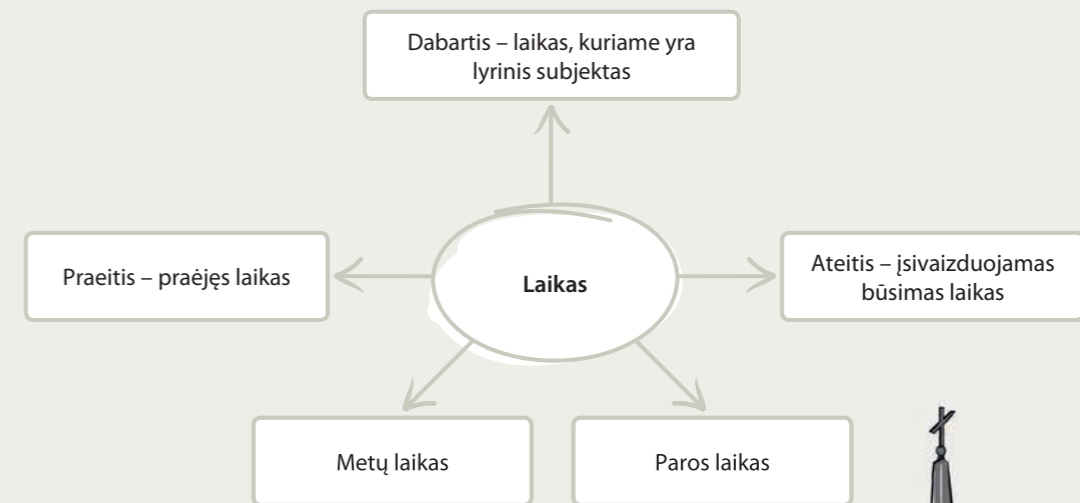
³ **Prāhos pavasaris** (1968) – komunistinės Čekoslovakijos demokratinių pertvarkymų laikotarpis; reformas nutraukė Varsuvos sutarties (SSRS, Bulgārijos, Lenkijos, Vengrijos, Vokietijos Demokratinės Respublikos) kariuomenė.

⁴ **Azijos ordos** – **Aukso orda** – mongolų-totorių valstybė, gyvavusi nuo XIII a. vidurio iki XVI a. pradžios.

⁵ **Grasà** – grėsmė.

Kaip eilėraštyje atpažinti laiką?

Atkreipkite dėmesį į eilėraščio laiką ir kelkite klausimus:

- Iš kokių gramatinių formų galima atpažinti laiką?
- Kurie eilėraščio vaizdai leidžia jį nuspėti?
- Kokias spalvas lemia laikas?
- Kokie veiksmai, išgyvenimai, pojūčiai susiję su laiku? Kaip?
- Ar laikas eilėraštyje keičiasi? Kodėl?
- Ar jis pabrėžiamas? Kodėl?
- Kaip laikas padeda suprasti eilėraščio pagrindinę mintį?

UŽDUOTYS IR ĮSIVERTINIMAS

1. Pasirinkite kurį nors per pamoką nagrinėtą eilėrašį ir remdamiesi 3–5 sakiniais apibūdinkite jo laiką.
2. Parašykite ne mažiau kaip 50 žodžių samprotavimo pastraipą „Ko negalima pavergti?“ (Žr. p. 8–10.) Remkitės nagrinėtais eilėraščiais, savarankiškai skaitytais kūriniais.
3. Pasižiūrėkite režisierės Giedrės Žickytės dokumentinį filmą „Kaip mes žaidėme revoliuciją“ ⇒ (www.youtube.com). Klasėje pasidalykite įspūdžiais apie atgimimo laikotarpio pradžią.